

HET VATICAN SPREEKT (door Harry Spee)

Bron: <http://www.diakens.com/bulletin1.htm>

Ten geleide.

Zoals bekend heeft het Vaticaan enige documenten gepubliceerd rond het permanent diakonaat. Zij betreffen de Ratio fundamentalis oftewel de Basisnormen voor de vorming en het Directorium voor de dienst en het leven van permanente diakens.

Zij zijn gedateerd op 22 februari 1998 en staan onder de verantwoordelijkheid van resp. de Congregatie voor de Katholieke Opvoeding en die voor de Clerus. De vertaling van deze documenten is gemaakt door dr. H. Flohr en verscheen in (1 2 1) 28(2000)l.

De redactie heeft mij gevraagd, hierbij kanttekeningen te plaatsen. Geen gemakkelijke opgave. Ik heb niet de pretentie een expert te zijn inzake praxis en theologie van het permanent diakonaat. Bovendien vraagt het interpreteren van Vaticaanse stukken een aparte begaafdheid.

Ik heb hen eerst zonder vooringenomenheid doorgewerkt. Ik kreeg soms het gevoel dat vaker na een preek verwoord wordt: 'Hij heeft het weer mooi gezegd.' Maar daarna gaat het leven zijn bekende gang. Toch meen ik dat het de moeite waard is, deze stukken serieus te nemen. Ook al heeft Rome gesproken, de kous is nog lang niet af. Wie echter op verantwoorde manier kanttekeningen wil plaatsen, moet de tekst zelf bestuderen. Ik ga eerst nader in op het Voorwoord. Daarna volgt de Ratio fundamentatis. Vervolgens komt het Directorium aan de orde. Ik eindig met enige voorlopige conclusies. Uiteraard komt niet alles aan de orde, maar ik leg de nadruk op aspecten die m.i. belangrijk zijn.

1. Het Voorwoord.

Officieel draagt dit als titel -. 'Gezamenlijke verklaring en inleiding'. Dit voorwoord is ondertekend door de prefecten en secretarissen van genoemde Vaticaanse congregaties. Zij wijzen erop dat het door het Tweede Vaticaanse Concilie hernomen permanent diakonaat een sterke impuls gekend en veelbelovende vruchten voortgebracht heeft. Het Vaticaan heeft geprobeerd dit alles te begeleiden. Men wil nu echter een omvattende verheldering bieden. De documenten verwijzen naar elkaar en vullen elkaar aan. Dit blijkt ook uit de inleiding van dit Voorwoord. Zij spreekt over het gewijde ambt dat uit drie graden bestaat en in verscheiden wijdingsorden wordt uitgeoefend: bisschoppen, priesters, diakens. Vervolgens komt de orde van het diakonaat ter sprake. Tenslotte wordt het permanent diakonaat kort besproken.

Hier wordt uitdrukkelijk verwezen naar het Tweede Vaticaanse Concilie. Een van zijn vruchten was de wil tot herinrichting van het diakonaat als eigen en blijvende hiërarchische rang. De huidige Paus wordt geciteerd: 'zo werd een revitalisatie van de christelijke gemeenschappen bevorderd die meer lijken op die van de apostelen en die in de eerste eeuwen hebben gebloeid, altijd onder inspiratie van de Trooster, zoals de Handelingen betuigen.' Interessant is die verwijzing naar de eerste christelijke gemeenten. Vandaar -. 'Het "permanent diakonaat" vormt een belangrijke verrijking voor de zending van de kerk.'

Bij dit Voorwoord of begeleidend schrijven valt mij op: genoemde documenten kwamen tot stand na uitvoerige, internationale consultatie; je proeft hierin de bezorgdheid voor de vorming en het dienstwerk van de permanent diakens; en ook het zoeken naar 'kwaliteit' van leven en werken.

2. De basisnormen voor de vorming. Het eerste hoofdstuk draagt als titel: 'de vormingswegen'. Men begint met een korte samenvatting van eerder verschenen Vaticaanse documenten rond dit thema.

In de verwijzing naar een gedegen theologie van het diakonaat valt de nadruk op het gegeven dat de permanent diaken de handoplegging ontvangt 'niet voor het priesterschap, maar voor het dienstbetoon'.

Deze aanwijzing omlijnt de specifieke theologische identiteit van de diaken: als participant aan het ene kerkelijk dienstambt is hij in de kerk specifiek sacramenteel teken van Christus de dienstknecht.

Zijn opgave is 'uiting aan de noden en verlangens van de christelijke gemeenschap' te geven en 'stimulans tot dienstbaarheid of diaconia' te zijn, wat een wezenlijk deel van de zending van de kerk vormt'

(N. 5. Bij de 'forma' van het sacrament wordt uitdrukkelijk verwezen naar Jesaja 1 1, waarin gesproken wordt over de telg van Isac, op wie de geestesgaven rusten

(N.6. Het is goed, deze tekst opnieuw te overwegen. Vervolgens wordt gesproken over het diakenambt met zijn drie 'munera' in de verschillende contexten: doceren, heiligen, besturen. Dit laatste munus staat vooral betrokken op de diakonie. 'Deze bediening is het meest typisch voor de diaken.'

(N.9. Sprekend over de diakonale spiritualiteit wordt gezegd: 'Het "Leidmotief" van zijn geestelijk leven zal dus de dienstbaarheid zijn.'

(N. 1 l. Vervolgens komt de taak van de Bisschoppenconferenties aan de orde. Men zegt dat de Ratio slechts enige algemene grondlijnen vaststelt. 'Aldus worden zonder de creativiteit en de oorspronkelijkheid van de particuliere kerken teniet te doen de beginselen en criteria aangegeven op basis waarvan de vorming van permanent diaken veilig en in harmonie met de andere kerken kan worden geprogrammeerd.'

(N. 1 4. Vervolgens komt de verantwoordelijkheid van de bisschoppen ter sprake inzake het permanent diakonaat alsook die van de instituten van gewijd leven en de sociëteiten van apostolisch leven. Nadat gesproken is over de 'vormingswegen' wordt nader ingegaan op degenen die bij de vorming tot permanent diaken betrokken zijn. Primair is dit een taak waarbij de hele kerk betrokken is. De Geest is degene die het eerste handelt. De eigen bisschop is echter 'het eerste teken en instrument' van de Geest en daarmee de uiteindelijke verantwoordelijke. Daarna wordt gesproken over degenen die direct voor de vorming verantwoordelijkheid dragen: vormingsleider, mentor, spirituaals, pastoor (is hier de stagebegeleider bedoelt?). Vervolgens komen aan de orde: de docenten, de vormingsgemeenschap, de gemeenschap van herkomst, de aspirant en de kandidaat. Belangrijk is dat hier gezegd wordt dat degene die zich voorbereidt op het diakonaat zelf noodzakelijk en onvervangbaar subject van zijn vorming genoemd moet worden 'iedere vorming... is uiteindelijk zelfvorming'

(N. 28. Het geheel wordt gedragen door de zorg voor juiste mensen op de juiste plaats. Hierna wordt het profiel geschetst van de kandidaten. Hier wordt sterk benadrukt dat de eigenlijke roeping van de kerk komt aan de hand van objectieve criteria. Daarom worden eerst de algemene vereisten opgesomd. De aanstaande diaken moet primair als een, voorbeeldig mens worden gewaardeerd; vervolgens moet hij niet alleen voldoen aan de vereisten tot de wijding, maar ook bijzondere kwaliteiten en evangelische deugden bezitten die door de diaconia worden vereist.

Het is een lange waslijst, zonder dat echter de diakonale profilering wordt toegespitst. Ook wordt gesproken over de leeftijd tot toelating. Hierna komen de vereisten tot de levensstaat van de kandidaten aan de orde. Er wordt onderscheid gemaakt tussen ongehuwd, gehuwden, weduwnaars, leden van instituten van gewijd leven en van sociëteiten van apostolisch leven. Wie als jonge, ongehuwde man diaken wordt, dient

ongetrouwd te blijven. 'Dit past bijzonder bij het gewijde dienstwerk.' In beginsel mag een weduwnaar - diaken niet hertrouwen. Van de getrouwen wordt verwacht dat zij een stabiel gezinsleven hebben en wordt gevraagd dat de echtgenote met de keuze van haar man instemt.

Daarna komt uitvoerig het traject van de vorming aan de orde. Achtereenvolgens worden behandeld: voordracht, propedeutische fase, liturgische ritus van aanvaarding, vormingstijd, aanstelling tot lector en acoliet, diakenwijding. Vaker komt ten aanzien van getrouwde aspiranten de bijzondere aandacht naar voren voor hun echtgenote en gezin. In een lang slothoofdstuk worden de dimensies van de vorming geprofileerd. Zij worden onderscheiden in menselijke, geestelijke, leerstellige en pastorale vorming. Wat hier opvalt is de sterke nadruk op het algemeen - menselijke kwaliteiten waarover de diaken moet beschikken. M.a.w. met vroomheid en theologie alleen kom je er niet... Uitdrukkelijk worden als aspecten van menselijke rijpheid genoemd: relationeel vermogen, affectieve volwassenheid, opvoeding tot vrijheid en van het moreel geweten (n. 70).

- Bij de geestelijke vorming komt ook de diakenspiritualiteit ter sprake als 'het delen in de liefde van Christus de dienstknecht die niet kwam om gediend te worden maar om te dienen' (n. 72). Ook wordt gezegd: 'de bron van dit nieuwe vermogen tot liefde is de eucharistie die niet toevallig het dienstwerk van de diaken kenmerkt. De dienst aan de armen is immers het logisch vervolg op de dienst aan het altaar. 'Ik vraag mij af: mag je dit ook omkeren? Vanuit de dienst aan arme anderen vier je geloofwaardig eucharistie.

- Bij de leerstellige vorming worden de inhouden opgesomd. Het zijn de bekende theologische vakken. Opvallend is de volledige afwezigheid van de zogenoemde menswetenschappen. Hier bestaat het risico tot theologisch en pastoraal droogzwemmen.

- Bij de pastorale theologische vorming wordt uitdrukkelijk een stage voorgeschreven en ook gepleit voor de ontwikkeling van een sterk gevoel voor missie. Deze bestaat volgens de auteurs vooral in de verkondiging van de waarheid aan niet-christenen. Over missie als dialoog wordt met geen woord gerept. Het slot is kort. Opnieuw wordt de noodzaak tot een gedegen vorming tot het permanent diakonaat onderstreept.

Ik heb enige belangrijke elementen uit deze Ratio bijeen gezet. Ik heb 36 jaar gewerkt aan vorming en opleiding van vrouwen en mannen tot het kerkelijk dienstwerk. Steeds heb ik drie zaken bepleit: 1e een gelovige, evangelische grondhouding; 2e en gedegen theologische en menswetenschappelijke inhoudelijkheid; 3e pastorale vaardigheden. Bekijk ik van hieruit deze Ratio en houd ik in mijn achterhoofd de m.i. soms gebrekkige vorming en opleiding van diakens in bepaalde bisdommen, dan zeg ik: er staan hier behartenswaardige zaken. Maar toch maakt dit document een 'verheven, vergeestelijkt' indruk. Spijtig is de afwezigheid van elke vorm van maatschappij - analyse en van de menswetenschappen. Bovendien vind ik de toespitsing op de vorming tot het specifieke van het diakenambt mager. Hij wordt toch primair gewijd tot de diakonie. Om de diakonale opdracht goed te vervullen moet men niet alleen beschikken over speciale vaardigheden, maar ook over een eigen inhoudelijke deskundigheid en over een spiritualiteit die niet vies is van de 'materialiteit' van mens en samenleving. Het diakonale werk dient 'goed' te gebeuren - met toewijding, maar ook met deskundigheid. Opdat het echt ten goede is voor de betrokkenen en de arbeidsvreugde van de werker verhoogt. Gelukkig krijgen de bisschoppenconferenties de ruimte tot een creatieve en originele invulling. Ik hoop dat ze hiervan dapper gebruik maken. Dit is broodnodig.

3. Het Directorium. Er zijn redenen om over de Ratio gematigd positief te oordelen. Dit kan niet gezegd worden van het Directorium. Voordat ik echter mijn oordeel geef en onderbouw bied ik een korte samenvatting. Het Directorium bestaat uit vier hoofdstukken. Zij dragen als titels: de rechtspositie van de diaken; de dienst van de diaken; de spiritualiteit van de diaken; de permanente vorming. Merkwaardig is dat men

begint met de rechtspositie. In de openingsalinea staat: 'door oplegging van de handen en het wijdingsgebed wordt hij tot een gewijd bedienaar, tot lid van de hiërarchie gemaakt. Deze omstandigheid bepaalt zijn theologische en juridische positie in de kerk.' (N. 1. Welke is hier de onderliggende sacramentsvisie? Draagt zij trekken van magie vanwege de sterke nadruk op het 'ex opere operato'? Waar blijft de mens van vlees en bloed? - Men begint met te spreken over de incardinatie. Zij is 'een juridische band met eccesiologische en spirituele waarde in zoverre daarin de ambtelijke toewijding van de diaken aan de kerk tot uiting komt'(n. 2). Zie de nadruk op de juridische band. Gelukkig vervolgt men met een beschouwing over sacramentele broederlijkheid. Maar hieronder wordt veel verstaan. Natuurlijk gaat die broederlijkheid primair uit naar de diaken - ambtsbroeders, maar direct erna wordt verwezen naar de codex (can. 272-283) die wijst op rechten en vooral plichten. De broederlijkheid in de richting van de bisschop benadrukt vooral de gehoorzaamheidsbelofte. 'De omvang van gehoorzaamheid en beschikbaarheid wordt bepaald door het diaconaal dienstambt zelf en door alles wat een objectieve, directe en rechtstreekse verhouding daarmee heeft' (n.8). Hier kun je natuurlijk 'van alles' onder verstaan.

Bij broederlijkheid wordt er ook op gewezen dat diakens geen allianties mogen aangaan met 'slechte' verenigingen en groeperingen. Maar geheel onverzoenbaar met de diakonale staat zijn ook die verenigingen die diakens, onder het mom van representativiteit, in een soort corporatie of vakbond willen samenbrengen en dus in pressiegroepen...' (n.1 1) Wat is motivatie en doelstelling van IDZ - Nederland Vlaanderen? Een gewetensvraag? - Men spreekt ook over de 'profane' beroepsactiviteiten van deeltijd - diakens. 'Zij hebben een andere betekenis dan die van de lekenengelovige. Bij permanente diakens blijft profane arbeid gekoppeld aan de dienst' (n. 12. Daarom blijven bepaalde arbeidsvelden voor hen gesloten en wordt gevraagd om de profane arbeid 'goed' te doen.

Actieve inzet in politieke partijen en vakbonden kan worden toegestaan in situaties van bijzonder belang voor 'de bescherming van de rechten van de kerk of de bevordering van het algemeen welzijn', overeenkomstig de door de bisschopsconferentie uitgevaardigde bepalingen; samenwerking met partijen en vakbondskrachten die zich baseren op ideologieën, praktijk of coalities die in strijd zijn met de katholieke leer, blijft dus ten stelligste verboden (n. 13).

Hierna wordt gesproken over levensonderhoud en sociale voorzieningen, waarbij terecht juiste afspraken en rechtvaardige contracten bepleit worden. Men besluit dit hoofdstuk met een korte beschouwing over het verlies van de diaconale staat. Het tweede hoofdstuk behandelt de dienst van de diaken. 'De dienst van de diaken is door het Tweede, Vaticaans Concilie samengevat in de drieslag "diakonie van de liturgie, het woord en de liefdewerken (n. 22.) Op het gebruik van het woord liefdewerken kom ik terug, maar in de uitwerking van deze drieslag tref ik iets merkwaardigs aan.

De inhoudelijke bepaling van deze drieslag bevat zeker voor insiders weinig nieuws, maar kwantitatief omvat de dienst van het woord 5 nummers (23-27), die van de liturgie 9 (28-36), die van de diaconie 2 (37-38.)

Kwantiteit zegt niet alles, maar toch veel. Bovendien is de inhoud van deze twee diaconienummers uiterst mager. 'in de bediening van de liefde moeten de diakens zich spiegelen aan Christus de Dienaar, die zij vertegenwoordigen, en vooral zich wijden aan de "functies van liefdadigheid en administratie"' (n. 38).

Wanneer men concreter wordt, dan gaat het over 'de liefdadigheidsdienst op het vlak van de christelijke opvoeding; het inspirerend begeleiden van gebedskringen, van kerkelijke jongerengroepen en van lekenengroepen - de bevordering van het leven in elk stadium en van de omvorming van de wereld volgens de christelijke ordening. Daarom moeten zij trachten allen zonder onderscheid van dienst te zijn, met bijzondere aandacht voor degenen die het meeste lijden en voor zondaars' (n. 38) Dit is het dan. De auteurs gaan

over tot een bespreking van de canonieke zending van permanent diakens (n.39-42.) Bij de spiritualiteit van de diaken worden enige abstracte woorden gewijd aan de huidige historische context, wordt de roeping tot heiligheid bepleit, komen de relaties krachtens de heilige wijding aan de orde (tot het geheim van Christus, de kerk, het heil van alle mensen), worden de middelen tot geestelijk leven aangeduid en legt men een verband tussen spiritualiteit en levensstaten (celibaat, huwelijk, weduwnaarschap.)

Alles blijft zeer formeel en levensvreemd. Ik vraag mij af: wat kun je hiermee beginnen? Het laatste hoofdstuk vraagt terecht aandacht voor de permanente vorming. Men verheldert hiervan de kenmerken, de beweegredenen, de betreffende (primair de diakens zelf de eigenheid, de terreinen, organisatie en middelen. Ook hier is er de formele benadering, maar op het einde 'de terreinen' klaart de lucht iets op. Men spreekt over de noodzaak van pastorale vaardigheden voor de diaken en men citeert met instemming de Paus.

- 'Daarom wordt hij ertoe gestimuleerd steeds beter de reële conditie te leren kennen van de mensen tot wie hij gezonden is, om in de historische omstandigheden waarin hij zich bevindt de uitnodigingen van de Geest te onderscheiden en de meest geschikte methoden en de meest nuttige vormen te zoeken voor de uitoefening van zijn ambt in deze tijd in loyale en overtuigde' gemeenschap met de paus en met de eigen bisschop' (n. 73). Men gaat verder en stelt: 'Zo vraagt het apostolaat vandaag de dag ook groepswork, dat om vruchtbaar te zijn, in overeenstemming met de organische aard van de kerkelijke gemeenschap, diversiteit nodig heeft' (n. 73). Het Directorium eindigt met een lang gebed tot de allerheiligste maagd Maria.

4. Conclusies.

- Er bestaat nog steeds onduidelijkheid over het eigen profiel van de permanente diaken. Dit is eigenlijk niet verwonderlijk, als men deze documenten bestudeert. Het tweede verschilt van het eerste, niet alleen inzake de benadering, maar ook ten aanzien van de inhoud. Vooral in het laatste document is er geringe aandacht voor het eigenlijke 'munus' van de diaken: de diaconie. Zij moet de kern vormen van zijn dienstwerk; alles dient van hieruit geprofileerd te worden. Dit geldt wat betreft de andere functies, de spiritualiteit, de permanente vorming. Dit gebeurt niet. Vandaar de onduidelijkheid. Juist op de werkvloer levert dit allerlei problemen op: mensen worden vanuit verschillende concepties tot diaken gewijd. De, 'binnenkerkelijke' en de 'prêtres manqués' staan formeel in hun recht. Hiermee wordt voor velen het diakenambt een klerikaal en binnenkerkelijk ambt.

- Hierin speelt ook het volgende mee. Het Tweede Vaticanum koos voor het permanent diakonaat van gehuwde mannen. De documenten blijken juist met dat gehuwd - zijn moeite te hebben. Wie als ongehuwde man diaken wordt, dient altijd ongetrouwd te blijven. Wie weduwnaar wordt, mag in beginsel niet hertrouwen. Nergens vind je een positief woord over de verrijking die juist het gehuwd - zijn kan betekenen voor een goede ambtsvervulling.

Diaconie wordt gelijk gesteld met liefdadigheid. Ik heb een grondige afkeer van dit woord. Het riekt teveel naar het onderscheid tussen de rijke gever en de arme ontvanger tussen subject en object. Liefdadigheid venedert mensen in hun waardigheid en houdt hen afhankelijk. Daarom weigeren zij 'hun hand te moeten ophouden'. Bovendien komt men zo niet verder dan symptoombestrijding. Ik betreur het dat dit woord 'liefdadigheid' in officiële documenten nog steeds gebruikt wordt.

- Hiermee hangt het volgende samen. Er is geringe aandacht voor de concrete samenleving waarin of waaronder mensen moeten leven. Economische en politieke structuren zijn vaak de oorzaak van die armoede aan menszijn. Armoede is geen natuurproduct zoals een aardbeving, maar wordt 'geproduceerd'. Welnu, in de documenten vindt men hiervan niets terug. Is er nog steeds een bepaald soort

koudwatervrees ten aanzien van de zogenoemde bevrijdingstheologie? Is Jezus niet gekomen 'omwille van ons en ons heil', zoals in het hart van ons Credo staat? Heil van mensen heeft ook te maken met heling, heelwording van hun samenleving en met de strijd tegen 'zondige' structuren. Hiervan is in de documenten niets te bespeuren. Ik wees al op de geringe aandacht voor de menswetenschappen bij de vorming van de permanente diaken. Hier kan hij leren, hoe onze samenleving en mensen in deze samenleving 'in elkaar zitten'. Van een gedegen analyse van de maatschappij naar witte en zwarte kanten is geen sprake. Het lijkt wel of de diaken 'op de wolken' leeft en werkt. Mede hierom maakt vooral het tweede document zo'n levensvreemde indruk. De bijbelse passie voor het Koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid die toch Jezus' hartszaak was, klinkt nergens door. Hiertoe is de hete adem van de goede Geest nodig. Hiervan valt weinig te bespeuren. Men kan opmerken: dit zijn ambtelijke documenten. Akkoord, maar wel vanuit en voor de christelijke 'geloofs'gemeenschap. Ik krijg de indruk dat men de zoektocht naar een duidelijke profilering van het diakonenambt op de diaconie wil indammen.

Deze indamming gaat ten koste van de constructief - kritische relatie tussen geloof en samenleving en dus ten koste van meer gerechtigheid voor meer mensen. Ik troost mij met de gedachte dat er gezegd wordt dat door deze documenten de creativiteit en oorspronkelijkheid van de particuliere kerken niet tenietgedaan wordt. Het is niet de eerste keer dat echte vernieuwing van onderop komt. Het leven is gelukkig vaak boeiender dan de leer.

Leuven, augustus 2000.
Harry Spee ss.cc.